

**A TUDOMÁNYNAK
GAZDAG ÁGAI...**

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK
SZÜLETÉSNAPJÁRA

**ABUNDANT LINES
OF THE SCIENCE
ITSELF...**

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH
BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY
HUN-REN RESEARCH CENTRE FOR THE HUMANITIES

A TUDOMÁNYNAK GAZDAG ÁGAI...

ABUNDANT LINES OF THE SCIENCE ITSELF...

„A tudománynak gazdag ágai
Egy organizmus sok külön vonása,
Együtt igéző csak.”
(Madách Imre: *Az ember tragédiája*, XII. szín)

“Abundant lines of the science itself
Are different traits of one system only,
They're charming together.”
(Imre Madách: *Tragedy of the Man*, twelfth scene
Translated from Hungarian by Ottó Tomschey)

(© MTA, Szigeti Tamás)

Beuó Elol.

A TUDOMÁNYNAK GAZDAG ÁGAI...

TANULMÁNYOK
BENKŐ ELEK
HETVENEDIK SZÜLETÉSNAPJÁRA

ABUNDANT LINES OF THE SCIENCE ITSELF...

STUDIES IN HONOUR OF
ELEK BENKŐ
ON HIS SEVENTIETH BIRTHDAY

SZERKESZTETTE / EDITORS
KOVÁCS GYÖNGYI – ZATYKÓ CSILLA

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet
MTA Kiváló Kutatóhely
Institute of Archaeology, HUN-REN Research Centre for the Humanities
MTA Centre of Excellence

Budapest 2024

A kiadvány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával készült
The volume was funded by the Hungarian Academy of Sciences

Borító / Cover

Zárókő rekonstrukciós rajza (pilisi ciszterci monostor)

(Rajz: Ősi Sándor. MTA – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet, Adattár)

Reconstruction drawing of a capstone (Pilis Cistercian monastery)

(Drawing by Sándor Ősi. MTA – Research Centre for the Humanities Institute of Archaeology, Archive)

Képfeldolgozás, képszerkesztés / Image processing and editing

VARGA ZSÓKA

Angol fordítás / English translation

CHRIS SULLIVAN

ISBN 978-615-5766-73-2

DOI 10.62150/BE70.2024

© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet / Institute of Archaeology,

HUN-REN Research Centre for the Humanities

© Archaeolingua Alapítvány / Archaeolingua Foundation

© Szerkesztők, szerzők, fordító / Editors, authors, translator

2024

Minden jog fenntartva.

A tanulmányokban felhasznált illusztrációkért a szerzők felelnek.

All rights reserved. The authors are responsible for the illustrations used in the studies.

ARCHAEOLOGUA

ARCHAEOLOGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.

www.archaeolingua.hu

Borítóterv / Cover design: KASZTA MÓNI

Tipográfia és nyomdai előkészítés / Layout and desktop editing: KOVÁCS RITA

Nyomda / Printers: PRIME RATE Zrt., Budapest

TARTALOMJEGYZÉK / CONTENTS

Előszó / Foreword	9
BARTOSIEWICZ LÁSZLÓ A középkor régészeti állattanának 70 éve Magyarországon <i>Seventy years of medieval archaeozoology in Hungary</i>	11
BÁLINT CSANÁD A „kazár pénzverés” és összehasonlításai: a volgai bolgár, nyugati türk és türges pénzverés <i>‘Khazar coinage’ compared to Volga Bulgarian, West Turkic, and Türgesh coinages</i>	27
BERTA ADRIÁN – EKRIK ÁKOS – KOVÁCS BIANKA GINA Az ábrahámí ciszterci apátság roncsolásmentes régészeti kutatása <i>Nondestructive research of the Cistercian abbey of Ábrahám</i>	37
BOLLÓK ÁDÁM Késő ókori csörgők a Keletrómai Birodalom levantei tartományjaiban. Az avar kori és a magyar honfoglalás kori varázshagyomány hátteréhez <i>Late Antique closed bells in the Levantine provinces of the Eastern Roman Empire. On the magical traditions of the Avar- and Hungarian-Conquest-period populations of the Carpathian Basin</i>	67
F. ROMHÁNYI BEATRIX Kultuszok, kulturális régiók és hospesek. Avagy: miről vallanak a 14. század elején összeírt plébániatemplomok patrocíniumai <i>Cults, cultural regions, and hospites or what the patrocinia of early 14th-century parish churches tell us</i>	89
FÜLÖP RÉKA – GYŐRI-PÓRSZÁSZ ANNA – RÉVÉSZ LÁSZLÓ – RITOÓK ÁGNES 8–9. századi tárgytipusok, viseleti szokások továbbélése a Kárpát-medence 10–11. századi sírjaiban <i>Survival of 8th–9th-century artefact types and clothing practices in 10th–11th-century Carpathian Basin burials</i>	107
GÁL ERIKA Keselyűcsont a csókakői várból <i>A vulture bone from Csókakő Castle</i>	129
GERELYES IBOLYA A török hódoltság balkáni eredetű ékszeranyagának előképei az oszmán művészetben <i>Antecedents in Ottoman art of Balkan-origin jewellery found in Ottoman Hungary</i>	141
HATHÁZI GÁBOR – KOVÁCS GYÖNGYI Egy reprezentációs forma változatai – Zsigmond-kori csempés és oszmán-török szemes kályhák a csókakői várban <i>Variations on a means of display in Csókakő Castle Sigismund-era tile stoves and an Ottoman stove with concave glazed tiles</i>	157
JAKAB GUSZTÁV – CSENGERI ERZSÉBET – TIMÁR GÁBOR A középkori vízgazdálkodás tanulságai az antropocén korban <i>Lessons from medieval water management in the anthropocene era</i>	187

K. NÉMETH ANDRÁS	
Nürnbergi csengők a késő középkori Magyarországon	207
<i>Small bells from Nuremberg in Late Medieval Hungary</i>	
KOVÁCS LÁSZLÓ	
A 10. századi szállási temetőkről	219
<i>On 10th-century cemeteries in Hungary belonging to short-lived settlements</i>	
LANGÓ PÉTER – TAKÁCS MIKLÓS	
Az Árpád-kori falusi temetők feltárása, egy rokon tudományterület „hatóköre” településrégészeti nézőpontból.	
(Szempontok egy településrégészeti kézikönyv megírásához)	233
<i>The excavation of Arpadian-era village cemeteries, the ‘domain’ of a kindred discipline from the settlement archaeology perspective.</i>	
<i>(Considerations for the writing of a handbook of settlement archaeology)</i>	
LŐVEI PÁL	
Keresztábrázolások, keresztetek és tévhit	243
<i>Crosses, crusaders, and erroneous beliefs</i>	
MÉSZÁROS ORSOLYA – FÓRIZS ISTVÁN	
A visegrádi késő középkori üvegműhely (Rév u. 5.): az üvegleletanyag áttekintése és archeometriai vizsgálata	261
<i>Glass artefactes from a 15th-century glassmaking workshop at Rév utca 5. in Visegrád and their archaeometric analysis</i>	
OBORNI TERÉZ	
Báthory István bécsi diplomáciai küldetése és fogsága (1563–1567)	285
<i>Stephen Báthory’s diplomatic missions to Vienna and his imprisonment there (1563–1567)</i>	
RÁCZ BERNÁT – ROSTA SZABOLCS	
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
Pétermonostora Maas-vidéki kapcsolatai	299
<i>Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?</i>	
<i>Pétermonostora’s links to the Meuse Valley</i>	
SARBAK GÁBOR	
Pálos harangok	323
<i>Bells in the Pauline order</i>	
SÓFALVI ANDRÁS	
Árpád-kori rotunda maradványai Nagygalambfalván	329
<i>Vestiges of the Arpadian-era rotunda in Nagygalambfalva (Porumbenii Mari, Romania)</i>	
SZŐCS PÉTER LEVENTE	
Középkori és kora újkori tűk néhány példánya Nagybányáról	341
<i>Medieval and early modern pins from Baia Mare</i>	
SZŐKE BÉLA MIKLÓS	
A Biskupija-Crkvina lelethorizontról egy zalavár-várszigeti agancsfaragvány kapcsán	357
<i>An antler carving from Zalavár-Vársziget belonging to the Biskupija-Crkvina Horizon of finds</i>	

TEREI GYÖRGY	
Újabb adatok az Árpád-kori nagyméretű veremépületek kérdéséhez <i>New data relating to the Arpadian-age larger dug-out structures</i>	369
VARGA MÁTÉ	
Újabb középkori zarándokjelvények Somogy megyéből <i>More medieval pilgrim badges from Somogy county</i>	385
VIDA TIVADAR	
A zempléni csésze Kelet és Nyugat között <i>The Zemplín Cup between East and West</i>	397
VIZI MÁRTA	
Az ozorai várkastély színes mázas kályhacsempéiről <i>Coloured-glaze stove tiles from Ozora Castle</i>	417
WEISZ BOGLÁRKA	
A vásárterek eltérő típusai a középkori Magyar Királyságban <i>Differing types of marketplaces in the Kingdom of Hungary in the Middle Ages</i>	439
ZSOLDOS ATTILA	
Harcok az ország közepén <i>Struggles in the middle part of the realm</i>	455

A VÁSÁRTEREK ELTÉRŐ TÍPUSAI A KÖZÉPKORI MAGYAR KIRÁLYSÁGBAN

Weisz Boglárka

A kereskedelem és az ehhez szorosan kapcsolódó vásártartás egyaránt fontos volt a kisebb települések, falvak, a nagyobb mezővárosok, avagy a szabad királyi városok életében. A Magyar Királyságban a csak királyi engedéllyel megszerezhető vásártartó jog rangot adott a településnek, egy kisebb vagy nagyobb körzet központi helyévé tette. Nem véletlen, hogy a középkori Magyar Királyság területén mintegy 960 településen működött hetivásár, és emellett 321 helyszínen éves vásárt is tartottak.

A vásároknak helyet adó piactereknek – akár a városfalon belül (már ahol ilyenekkel számolhatunk), akár azon kívül voltak – egy közös vonása mindenképpen volt, a település legfontosabb utcáin, avagy utcák találkozási pontján található tereken működtek. A terek kezdetben természetes módon jöttek létre: a településen áthaladó útnak sokszor orsó alakú teresedései voltak, vagy jelentősebb utak találkozásánál, kikötők közelében formálódtak,¹ melyeket a későbbi időszakban a város már a kereskedelmi igények növekedésével, illetőleg a város vagyoni helyzetének megfelelően átalakított, modernizált. A város és lakóinak anyagi jólétét a városházák, templomok, kolostorok mellett a város piactérének, mely legtöbb esetben a város főtere is volt, külső megjelenése is szemléltette. Azonban míg az előbbieket részben rekonstruálhatók a ma is álló épületek, régészeti feltárások, az írott forrásokban található adatok segítségével, a piacterekre vonatkozóan a források legtöbbször hallgatnak, a városok beépítettsége pedig a nagyobb felületű ásátásokat tesz lehetetlenné, még ha akadnak is rá példák. A Győrben és Pápán a középkori piactér jelentős részére kiterjedő ásátások például jól szemléltetik, hogy mindkét település piactérének folyt a középkorban térrendezés, mely együtt járt épületek lebontásával, új burkolat lerakásával, majd a tér újbóli részbeni beépítettségével.² Az Óbudán folytatott régészeti ásátások szintén a tér köves burkolatának többszöri megújítását tárták fel.³

A piactér tehát valójában egy már létező, szabálytalan alakú térre „érkezett”, ahol általában a plébániatemplom is állt, a tér szerkezetének későbbi változásában azonban már központi szerepet játszott, sőt meghatározó lehetett a város utcáinak, a későbbi városfal nyomvonalának a kijelölésében is. A kezdeti egy piactér mellett idővel újabb piacterek is megjelentek, melynek háttérében vagy a vásár eltérő birtokosa, vagy a tervszerű betelepítéssel együtt járó új városrészek kialakítása állt (jellemző, hogy ez utóbbi esetben szabályosabb, szögletes terekkel kell számolni), vagy a speciális igényeket kívánó áruféleségek (pl. állat, gabona, faáru, hal, hús) miatt jöttek létre.⁴ A piactereken zajlott a hét valamelyik napjához kötődő hetivásár, és legtöbbször ugyanazon tér adott helyet az ünnepnapokhoz kapcsolt éves vásároknak is (bizonyos esetekben azonban a két piactér elkülönült).⁵ A szakosodott piacterek egy részén (hal, hús, gabona, só) mindennapi

A szerző történész, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa, a Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport és a „Gazdasági erőforrások kiaknázása: utak és csomópontok a középkori Magyar Királyság történetében” című NKFIH által támogatott (TKP2021-NKTA-15) projekt vezetője, mely utóbbi a tanulmány elkészítését is támogatta (weisz.boglarka@abtk.hu).

¹ SZENDE 2018a, 348.

² HERBST – KOLLÁTH – TOMKA 2017, 287–313.

³ ALTMANN 2004, 59–60.

⁴ HOLL 1979, 128–133; JANKÓ – KÜCSÉN – SZENDE 2010, 72; SZENDE 2018b, 161–163.

⁵ Aradon a hetivásárt a városban, az éves vásárt az Arad és Mikelaka közötti mezőn tartották. 1392. máj. 2.: *Temes* I. 222, 1431. márc. 26.: MNL OL DL 29 774.

árusítás folyt,⁶ azaz ezek függetlenek voltak a heti- és éves vásároktól időben is, más részükön (állatvásár) az árusítás a heti- és/vagy éves vásárokkal egyidőben folyt. Az állatvásárok leginkább a városfalakon kívül, a városok melletti nagy beépítetlen területeken voltak. Pest esetében azonban tudjuk, hogy a városfalon belül, a Hatvani kapu mellett tartották a marhavásárt (*forum pecorum*). A 15. század második felében épült városfal ugyanis egy nagy beépítetlen területet is magában foglalt,⁷ azaz a marhavásártér területét. Szinte bizonyosak lehetünk abban, hogy a városfal nyomvonalát a már meglévő marhavásárteret figyelembe véve építették ki a 15. században. 1512-ben azonban egy távolabbi területre, a magyar országgyűléseknek is helyet adó Rákos mezejére helyezték át a marhavásárt.⁸ Az áthelyezés hátterében azonban nem a korábbi tér beépítésének szükségyszerűsége állt, hanem a pestiek így kívánták a pesti vámot birtokló margitszigeti apácák vámszedését megakadályozni. Az új vásártéren az apácáknak már nem volt joguk a vámot behajtani, mivel vámengedélyük ezt nem tette lehetővé.⁹ A piactértől vagy piacterektől elkülönülő területen értékesítették áruikat a kofák, kofaasszonyok (*fragner, fragnerin*), akik minden nap árusíthattak élelmiszert.

KERESKEDÉS AZ UTCÁKON, UTAKON

Egyes településeken nem voltak piacterek a középkorban, a kereskedés az utcákon folyt. Ez leginkább a kisebb lélekszámú településekre, falvakra volt jellemző, amelyek valójában út melletti egy vagy kétsoros házsorból álltak. A Pozsony megyei Csütörtök falu a Pozsonyból Dunahidason át Komáromba vezető út¹⁰ két oldalán létrejött település volt, ahol nevéből (csütörtök) is ítélve csütörtökönként tartottak hetivásárokat, melyet a szomszédos kisebb települések lakói kerestek fel.¹¹ A település felosztását elősegítette, hogy egy sáros víz (*una aqua lutosa*) folyt át rajta, ami így két részre osztotta a falut (*1. ábra*). A vásár mindkét házsornál folyt, lényegében végig a falun, amit jól szemléltet a falu 1333. évi, birtokosok közötti felosztása, mely a piac felosztásával is együtt járt. A keleti részen árulták az állatokat, vagyis a marhákat, a lovakat, a szőrmét, a bőroket, a lent, a posztót, a szatócsárut és az élelmiszert. A nyugati részen voltak a saját terméket árusítók, a helyi és jövevény mészárosok, pékek, posztómetők, sarukészítők, vargák, itt árultak hordós bort és más italokat, ide hozták társzekéren és kocsikon a gabonát, a tüzelő- és épületfát, szekérekereket, szekeret, ládát, szekrényt, és itt árultak hüvelyes termékeket is.¹² A felosztás azt is jól mutatja, hogy még ilyen kis településen működő vásáron is elkülönültek egymástól a különböző termékeket árusító kereskedők, és ez vélhetően így lehetett a nagyobb települések, városok piacterein is. Csallóközcsütörtökön nem alakult ki orsó alakú piactér, ami a Magyar Királyság bizonyos településein megfigyelhető, így például Kassán¹³ avagy Sátoraljaújhelyen,¹⁴ ez nemcsak a település nagyságából adódott, hanem az azt átszelő víznek is köszönhető volt.

Az utcákon tartott heti- és éves vásár városokra is jellemző lehetett. Debrecen mezővárosban csak 1582-ben rendeli el Báthory István erdélyi fejedelem, hogy az éves vásárokat és a hetivásárokat

⁶ Tringli István szerint ezekről nem lehet eldönteni, hogy valóban csak az adott áru értékesítésére szolgáló terek voltak-e, avagy az éves vásárok helyszínei, és nevüket az adott évszak jellegzetes árucikkéről kapták. TRINGLI 2010, 1318.

⁷ IRÁSNÉ 1987, 214–216, 220–221; KUBINYI 1994, 41.

⁸ 1512. ápr. 18.: MNL OL DL 106 083. (p. 145.). Idézi TRINGLI 2010, 1318. 145. sz. jegyz.

⁹ A margitszigeti apácák a vásárvámot a budai várban, a váralján és Pesten szedhették. 1313. dec. 2.: MES II. 689–691.

¹⁰ Vö. 1338. szept. 22.: AO III. 499. A Pozsonyból Komáromba vezető utak közül azonban nem ez tekinthető a fő útnak.

¹¹ Vö. 1349. okt. 27.: MES III. 702.

¹² 1333. júl. 9.: AO III. 33–35; NAGY 2018, 156.

¹³ SZENDE 2018a, 350–351.

¹⁴ TRINGLI 2011, 27.

1. ábra. Csallóközsütörtök a Magyar Királyság második katonai felmérésén (1819–1869).

(<https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary>)

Fig. 1. Csallóközsütörtök (Štvtok na Ostrove, Slovakia) in the Second Military Survey of the Kingdom of Hungary (1819–1869).

(<https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary>)

ne az utcákon szerteszét tartásuk, mint eddig, hanem a városháza előtti területen.¹⁵ Debrecen fontos utak csomópontjában feküdt, egyrészt északi irányból a királyság legtöbb éves vásárával rendelkező Váradra rajta keresztül vezetett az út, másrészt az ország kereskedelmi központjával, Budával is nagy út kötötte össze. A mezőváros fejlődését jelentősen befolyásolták azok az évek, amikor nem világi vagy egyházi földbirtokos kezén volt, hanem a király (1405–1411; 1483–1484), illetve a király anyja (1461–1483) volt a birtokos. Ez utóbbi időszakokban jutott a város összesen 4 éves vásártartási engedélyhez, amit a 16. század elején újabb 3 követett, emellett két hetivásárral is bírt.¹⁶ Jelentőségét jól szemlélteti, hogy amikor a királyság legjelentősebb kereskedővárosai vámvitába keveredtek a váradi vámot birtokló váradi káptalannal, és a pereskedés során Mátyás király 1477-ben megtiltotta a kereskedést Váradon, az uralkodó a kereskedés helyeként Debrecenre jelölte ki.¹⁷ Várad az Erdélyből, illetve az Erdélyen keresztül Moldvából és Havasalföldről, valamint az északi irányból érkező, elsősorban kassaiak által közvetített áruk cseréjének volt a fő színtere, a középkor végén legalább 11 éves vásárt tarthatott,¹⁸ azaz lényegében egész évben folyt az árucseré a városban. Miután 1478. február 17-én a váradi kanonokok ígéretet tettek arra, hogy a prelátusok és bárók által rendelt igazságos, korábban is beszedett vámtételeket elfogadják, az uralkodó megengedte, hogy a következő nagyhéti váradi sokadalmat a kereskedők meglátogassák,¹⁹ azaz majd fél évvel később Debrecen már el is veszítette a Váradról áttett kereskedelmet, mégis feltételezhető, hogy e rövid időszak is elegendőnek bizonyult arra, hogy a debreceni vásárok jelentősége tovább emelkedjék.

¹⁵ „sancimus, ut nundinae seu fora annualia et hebdomadalia iuxta recentem ipsorum constitutionem in medio oppidi foro et ex opposito praetorii eiusdem oppidi et ex adverso domus Petri quondam Santa non autem in plateis aut vicis eiusdem oppidi, ubi antea plerumque celebrari solita erant, habeantur” – MNL HBML, XV/21. MUO 36.

¹⁶ WEISZ 2020, 149–150.

¹⁷ 1477. júl. 3.: „de ipsa civitate Waradiensis in oppidum nostrum Debreczen vocatum, locum mercantiis et commutationibus rerum venalium omni commoditate competentem transferre decrevimus transtulimusque et transferimus” – UGDS VII. 146.

¹⁸ WEISZ 2020, 150–151.

¹⁹ 1478. febr. 17.: „quod ad nundinas que in septimana sancta proxime occurrenti in ipsa civitate Waradiensis celebrande sunt omnes et singuli mercatores tam de libris civitatibus nostris, quam undecunque in civitatem Waradiensem ad locum cambii sive cambium sive permutationem facere et exercere valeant atque possint – Hunyadiak kora XII. 54.

Debrecenben a vásárokat a 15. század közepéig a város központjában (*in medio oppidi*) tartották, a várost észak–déli irányban átszelő, Váradra vivő úton található teresedésen, a későbbi Piac utcán, ahol a mezőváros plébániatemploma is állt. Amikor a város Mátyás király anyjának, Szilágyi Erzsébetnek a birtokába került, a városban élő kézművesek kérésére változás történt a piachelyben, illetve ahogy a későbbiekben látni fogjuk, újabb piachelyek bevonására került sor. Szilágyi Erzsébet 1466-ban a Mester utcában lakó kézművesek kérésére engedélyezte a Remete Pál napján (január 10.) és az azt megelőző és követő két héten tartott éves vásárt, valamint a szerdai hetivásárt a Mester utcában (*ad eandem plateam Mesterwczá*), mégpedig úgy, hogy ugyanezen napokon Debrecenben máshol nem lehetett árulni.²⁰ 1467-ben Erzsébet a Szent Antal napján (június 13.) tartott éves vásárt annak minden kiváltságával²¹ a város közepéből a posztókészítő mesterek utcájába (*de medio eiusdem oppidi nostri auferentes in dictam plateam magistrorum lanificum*) helyezte át.²² A posztókészítők 1398. évi céhszabályzata kitért arra, hogy ők nemcsak készítik a posztót, hanem azt fel is vágthatják, azaz kereskedhetnek vele, sőt, ha céhen kívüli személyek akartak tőlük szürkeposztót (*pannos griseos*) vásárolni, akkor csak egész véget vehettek, és azt csak a városon kívül (*non in medio suo, sed in alio loco*) adhatták el másoknak. A céhlevél a Homok utcában (*platea Homok*) lakó posztókészítőknek szólt,²³ ami arra utal, hogy az egykori Homok utca azonos volt az 1467. évi oklevélben említett posztókészítők utcájával (*platea magistrorum lanificum*), amit a 16. századi források már Csapó utcának (*platea Chapo*) neveztek, ami a posztókészítőkről, a gubacsapókról kapta a nevét. A Mester utca nem volt azonos a posztókészítők utcájával, azonban szintén egy céh által tartott vásárról volt szó, ugyanis az engedélyt kérő személyek között volt Veres Balázs céhmester (*decan*) is.²⁴ Az nem megállapítható, hogy milyen céhhez tartozó emberek voltak, csak az biztos, hogy nem lehetnek azonosak a kovácsok, csiszárok és lakatgyártók céhével, mert ők a Ceglédi utcában éltek.²⁵

A két utca mellett azonban a Fő utcán (Piac utca) továbbra is tartottak vásárokat, és a 16. századi engedélyek is az itt tartott éves vásárookra vonatkoztak. A mezővárosban megrendezett három vásár elkülönülő „piactere” kialakulásának hátterében az állt, hogy különböztek a vásárok birtokosai, tartói, akik a saját területükön rendezték meg vásáraikat, ott, ahol azt a legjobban tudták ellenőrzésük alatt tartani.

Sajátosan alakult a Közép-Szolnok megyében fekvő, kisebb jelentőségű településen, a késő középkorban mezőváros Kusalyon a hetivásár helye, amit birtoktörténeti szempontok határoztak meg. Kusaly az Erdélyből a Meszesi-kapun át Szalacsra (ahol a királyi sóraktár állt) vezető út mellékútján feküdt, így a jelentősebb, nagyobb távolságból érkező kereskedelmi forgalmat bonyolító út nem érintette. A település és az itt tartott vásár azonban a megyén belül jelentősnek számított.²⁶ Kusaly egyik fele, mégpedig annak északi része, vásárlás útján jutott Kusalyi Jakcs birtokába, a másik felét Jakcs testvérével és unokatestvérével közösen egy csere útján szerezte meg.²⁷ Ez utóbbi részt 1354-ben Jakcs és unokatestvére fiai (unokatestvére és testvére időközben elhunytak) felosztották egymás között, így Kusaly háromnegyede Jakcs kezébe került, egynegyede unokatestvére fiaé lett. A szerdai hetivásárt, melyre engedélyt 1353-ban Jakcs kapott a királytól,²⁸ közös használatban hagyták, de úgy, hogy egyik héten azt a szokásos utcában (*in communi platea*) tartották, másik héten Jakcs birtokrészén.²⁹ A szokásos hely minden bizonnyal Jakcs unokatestvéreinek birtokrészére

²⁰ WEISZ 2011, 145.

²¹ A Szent Antal-napi vásárt Zsigmond király engedélyezte Debrecen városának 1407-ben. WEISZ 2011, 143.

²² WEISZ 2011, 146–147.

²³ BALOGH 1937, 134–135; PACH 2003, 22–24.

²⁴ Vö. decanus aut magister cehae — *Form. styli* 436.

²⁵ TAKÁCS 1984, 430.

²⁶ Ezt mutatja, hogy a 15. században vására háromvásáros kikiáltás színhelye volt. 1461. jún. 11.: MNL OL DL 29 779.

²⁷ HEGYI 2012, 69–70.

²⁸ 1353. aug. 2.: MNL OL DF 254 797.

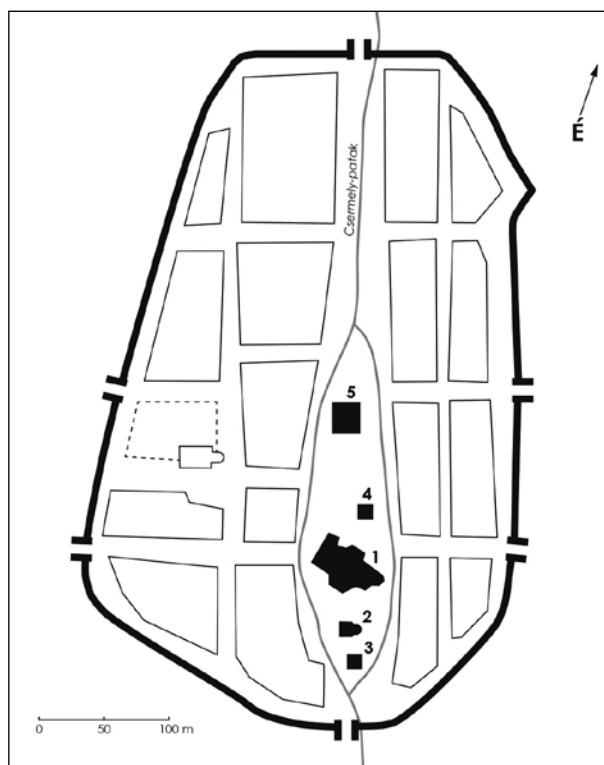
²⁹ 1354. okt. 16.: MNL OL DL 105 446.; TRINGLI 2010, 1313.

esett. Azaz így egy vásárnak két piactere volt, de ez már egy másodlagos jelenség, hiszen nem egy két részből egységesült falu egykori részein jöttek létre, hanem utólag, a családon belüli birtokosztály következményeként. A település utcákból, és az utcák kereszteződéseiből állt, ahol azonban nagyobb tér nem volt, így ebben az esetben is utcákon megtartott hetivásárról volt szó. Nem tudható, ez a helyzet meddig állt fenn, miután Jakcs unokái a 15. század elején hozzájutottak Kusaly egészéhez,³⁰ a vásár helyének ezen kettőssége valószínűleg megszűnt. Még ezt megelőzően azonban Jakcs fiai 1384-ben éves vásár tartására is engedélyt kaptak,³¹ amit minden bizonnyal saját részükön tartottak meg. Mivel a vásáradományozó oklevél külön hangsúlyozza, hogy Kusalyon Szűz Mária tiszteletére templom épült, elképzelhető, hogy a templom környéke lett az éves vásár színhelye. Az, hogy a templomépités együtt járt-e egy tér kialakításával, régészeti feltárások hiányában nem bizonyítható, de joggal gyanítható.

ORSÓ ALAKÚ PIACTÉR

A településen átmenő út létrehozhatott egy orsó formájú teret, mely általában a plébániatemplomnak és a település vásárának a helye lett. Az Észak-Magyarország kereskedelmi központjának számító Kassán áthaladó észak–déli utat a Csermely-patak szelte át, mely középen két ágra oszlott, majd újra egyesült, és az így létrejött „szigeten”, mely hozzájárult az út kiszélesedéséhez, tartották a vásárokat, itt állt a város plébániatemploma, az ispotály, a késő középkorban pedig a városházát is itt építették fel (2. ábra).³²

A város fő kereskedelmi utak találkozási pontján feküdt, 14. századi fejlődését a Lengyelországból és Halicsból a Magyar Királyságba vezető út folyamatosan növekvő forgalmának köszönheti.³³ Ezt csak tovább erősítette, hogy a 14. század közepén lerakatjoghoz jutott, ami a század végére már az északról és északkeletről érkező külföldi kereskedők vonatkozásában teljes lerakatjogot jelentett.³⁴ A lerakatjogot szerzett városok közös jellemzője a Magyar Királyságban, hogy azok első-

2. ábra. Kassa 15. századi alaprajza. 1. Szent Erzsébet-templom; 2. Szent Mihály-kápolna; 3. Ispotály; 4. Városi torony; 5. Városháza
 Fig. 2. Map of Kassa (Košice, Slovakia) in the 15th century. 1. St. Elizabeth's Church; 2. St. Michael's Chapel; 3. Xenodochium; 4. City tower; 5. City hall

³⁰ HEGYI 2012, 78.

³¹ 1384. ápr. 13.: MNL OL DL 105 457.

³² MAGDOŠKO 2017, 23, 97, 130, 239.

³³ SZENDE 2016, 35–37.

³⁴ WEISZ 2020, 62–63, 80–83, 95–104.

sorban kereskedővárosok és nem vásárvárosok. Azaz, saját kereskedőik érdekeit tartva szem előtt nem törekedtek arra, hogy a városban túl sok éves vásár működjön, megelégedtek egy-két éves vásárral.³⁵ A 15. század végére a heti- és éves vásárok között ugyanis jelentős különbség alakult ki: a külföldi kereskedők számára csak az éves vásárokon történő árucserét engedélyezték, a hetivásárok a hazai kereskedők adásvételének színterei lettek. A külföldi kereskedők tehát csak a lerakattal rendelkező városokban és az éves vásárokon kereskedhettek.³⁶

Kassán két hetivásár volt (csütörtökön és vasárnap), mindkettő már a 14. században létezett, a vasárnapi azonban a 15. században megszűnt, nem lehetetlen, hogy azon törvényi rendeletnek köszönhetően, mely megtiltotta a vasárnapi vásározást.³⁷ A középkor végére négy éves vásárt tarthatott a város, ezek közül azonban kettőt csak 1517-ben engedélyezett az uralkodó,³⁸ abban az időszakban, amikor a város lerakattal már hanyatlóban volt.

Kassa hosszan elnyúló, orsó alakú tere (*ring, circulus, theatrum civitatis*) piactérként is funkcionált, ahol a város legfontosabb épületei álltak, és ahol a legtehetősebb polgárok vásároltak maguknak házakat. A piactér valójában egy széles utca, a Fő utca volt, melybe a város összes többi utcája torkollott, de nemcsak a városfalon belüli utcák találkoztak itt, hanem a városkapuktól vezető, azaz a más településekkel összeköttetést biztosító utak is.

A kassai kereskedők 1475. évi céhszabályzata értelmében a külföldiek és a polgárjoggal nem rendelkezők (*alle ausländier oder die nicht burgerrecht dieser stat haben*) nem árulhattak a hetivásáron, hanem szállásukon (*in iren herbrigen*) adhatták csak el áruikat, kivéve az éves vásárt (*ausgenommen in dem freien jarmarkt*). Ezen rendelkezés valójában a lerakattalhoz kötődött, és a külföldieknek – bár jelen esetben a magyar nem kassai lakosoknak is – kizárólag a lerakattal címén és az éves vásárokon történő árucserét engedélyezte. A szálláshelyen történő értékesítés ugyanakkor arra is utal, hogy a városban nem volt a lerakattalhoz kötődő *Kaufhaus* ebben az időszakban. A kassai lakosok is hetente csak egy napon, csütörtökön vihették a hetivásárra portékáikat, egyéb napokon csak házaikban (*in seynem haus oder herbringe*) árusíthattak. Az idegenek a sokadalmon, a kassaiak a hetivásáron bármilyen mennyiségben áruba bocsáthatták termékeiket. Ünnepi ételeket (*festill speise*) azonban bármikor, akár a vásáron, akár a házukban (*auf dem markte und der herbrige*) bármilyen mennyiségben adhattak-vehettek a kassai kereskedők.³⁹ A kassai kereskedők céhének saját épülete volt (*crom, steincrom*), ahol a tagok megfelelő díj (*czynss*) ellenében bolthelyiséget béreltek, sőt, a város is bérelt boltot a kereskedők céhétől. Mindazokat, akik a kereskedők céhének szabályai ellen vétettek, a bolt bezárásával büntették meg. A céh 1446. évi szabályzata értelmében a céh tagjai ebben az épületben az idegen – azaz a nem városbeli, vagy céhen kívüli városbeli – kereskedők áruit nem rakhatták ki, nem adhatták el, és velük nem léphettek kereskedelmi társulásra.⁴⁰ Hogy pontosan hol állt a céh háza, benne a kis boltokkal, azt nem tudjuk, de joggal feltételezhető, hogy azt szintén a főtéren, a piactéren kell keresni. Egy 17. század eleji forrás szerint *Kaufhaus* is állt a városban a plébániatemplom és a városháza között, amiről a kutatás feltételezi, hogy már a 14–15. században is létezhetett.⁴¹ Mivel a városban élénk, főként külkereskedelmet lebonyolító árucserre zajlott, a város lerakattal rendelkezett, így joggal lenne feltételezhető, hogy olyan épület is volt a városban, ami lehetőséget teremtett az idegenek számára a vásárokon kívüli, fedett helyen (de nem szálláson) történő árusításra. Fentebb azonban láthattuk, hogy még 1475-ben is a nem helyi lakosok, azaz a külföldiek és a nem kassaiak, csak szálláshelyükön (és az éves vásáron)

³⁵ Ezzel szemben álltak a vásárvárosok, mint amilyen a Bihar megyei Várad, ahol 11 éves vásárt tartottak egy évben, azaz szinte nem volt olyan időszak, amikor ne lett volna vásár a városban, igaz, a város nem is rendelkezett olyan kereskedőréteggel, amely konkurálhatott volna az azt felkeresőkkel.

³⁶ WEISZ 2020, 8.

³⁷ 1464. 25§: *Online Decreta* 61.

³⁸ WEISZ 2020, 143.

³⁹ 1475. márc. 21.: MNL OL DF 283 613.

⁴⁰ 1446: MNL OL DF 271 755.

⁴¹ *Lexikon stredovekých miest* 199.

árusíthattak, így ha ezen *Kaufhaus*nak volt is középkori előzménye, az leginkább a 15. század legvégére, a 16. század elejére lenne tehető. Az sem lehetetlen, hogy ezt a fentebb említett *crom* épületből alakították ki, talán ezt támasztja alá, hogy 1505-ben és 1533-ban a *crom* épületének a tetőszerkezetére a város költött (és nem a kereskedőcéh).⁴²

A Veszprém megyei Pápa a Bakony hegység és a Kisalföld találkozásánál feküdt, a településen az Árpád-korban királyi vagy királynéi udvarház állt, és a körülötte lévő kisebb településeken lakó, a királyi udvart ellátó udvarnokok ispánsági központja volt, és ezt lényegében az 1389-ben történő eladományozásáig megtartotta.⁴³ Központi jellegéből adódóan már az Árpád-korban működhetett itt vásár, feltehetően a településen álló templom környékén, mely egy orsó formájú téren helyezkedett el. A településen már az Árpád-korban megjelentek a külföldről érkező *hospesek*, akik ismeretlen tartalmú kiváltságot is kaptak. Az ő megjelenésükkel, és kiváltságolásukkal függhetett össze, hogy a 13–14. század fordulóján a templomot körülvevő árkon kívüli települést módszeresen felszámolták, maradványait elegyengették, majd a helyén egy hamus-faszenes réteggel fedett, kavicsos burkolt piacteret hoztak létre.⁴⁴ A tér szabálytalan alakot kapott, a közlekedés a terület nyugati és déli széléin történt, ezt tanúsítják a szekerek kerekeinek lenyomatai a tér déli peremén. A késő középkorban mezővárosi rangra emelkedett Pápa éves vásártartási joggal is rendelkezett,⁴⁵ melynek az új piactér adhatott helyet.

KERESKEDÉS A TEREKEN

A Magyar Királyság egyik királyi székvárosát, a magyar kereskedelem központjának számító Budát a királyság minden részével utak hálózata kötötte össze. A budai jogkönyv szerint csak két hetivásárt (*czwene rechte margktage*) tarthattak a városban: szerdánként⁴⁶ a németek a Boldogasszony-templom mellett,⁴⁷ pénteken a magyarok a Szent Mária Magdolna-templom mellett. Ugyanakkor – szokásból eredően (*von gewonhait*) – volt egy harmadik vásári nap is, a szombat,⁴⁸ ennek helyét a jogkönyv nem adta meg. Ismert azonban a Szombathely utca (*in vico Zombathel*) és Szombatkapu, ezek alapján a szombati piactér megegyezett a magyarok Magdolna-templom melletti piacterével.⁴⁹ Az egyik vásárt a magyar, a másik vásárt a német polgárok tartották, éppen ezért különült el a két piaci nap és a piactér is egymástól.

Budán három éves vásárt tartottak. A legkorábbi, 1287-ben engedélyezett időpontját a János evangélista egyház fölszentelése napjához – mely Kisasszony nap utáni vasárnapon volt – igazították, hamarosan azonban már Kisasszony nap (szept. 8.) körül megtartott sokadalomként emlegették.⁵⁰ Az eredeti ünnepi dátum alapján feltételezhető, hogy a Szent János evangélista egyház környékén tartották,⁵¹ mely nem messze állt a Boldogasszony-templomtól, így vélhetően az éves vásárnap ugyanazon piactér és környéke adott helyet, mint a németek szerdai vásárának.⁵² A magyarok piactere, a Szent Mária Magdolna-templom melletti terület pedig egy másik éves vásár színhelye

⁴² KEMÉNY 1899, 110. Bár az sem lehetetlen, hogy a város az épületre fordított költségekkel térítette meg az elmaradását a bérleti díjban.

⁴³ SOLYMOSI 1996, 21–22; HERBST – KOLLÁTH – TOMKA 2017, 291; 1389: *Pannonhalmi oklt.* I. 301–302.

⁴⁴ HERBST – KOLLÁTH – TOMKA 2017, 302, 323.

⁴⁵ WEISZ 2020, 207.

⁴⁶ A vásárt a 14. században még kedden tartották (1320. júl. 24.: MNL OL DL 40 389.), erre utal a közeli Keddhely utcanev. VÉGH 2015, 38.

⁴⁷ VÉGH 2006, I. 156; VÉGH 2015, 47; A szerdai hetivásárra l. 1388. febr. 15.: MNL OL DL 7353. Az újkorban Szent György-piacnak nevezik.

⁴⁸ OSt 137. (227§) Vö. 1320. júl. 24.: MNL OL DL 40 389.; VÉGH 2015, 47.

⁴⁹ VÉGH 2015, 39.

⁵⁰ PETRIK 2008, 228–230; WEISZ 2020, 35–36.

⁵¹ VÉGH 2015, 41.

⁵² Végh András szerint valahol a Váralján lehetett a vásár. VÉGH 2015, 47.

lehetett, annak, amit a 16. század elején említett Mária Magdolna ünnepén (július 22.) tartottak. A Váralján (*in suburbio*) is tartottak vásárt a középkor végén Péter-Pál napján (június 29.) a Szent Péter-plébánia környékén.⁵³

Buda kereskedőváros volt, ahol a külföldi kereskedők az éves vásár mellett a lerakatjog miatt a vásárokon kívül is tudtak, igaz, csak nagyban és közvetítők (*untterkeuffel*) útján kereskedni.⁵⁴ A város a 13. század óta rendelkezett lerakatjoggal, amely a 14. századra már teljessé vált (*Sperrstapel*), sőt, a Magyar Királyságban egyedüli városként még azt is szabályozták, hogy mely éves vásárookra mehettek innen el a kereskedők.⁵⁵ A budai lerakatban a 15. század elején szerkesztett Budai jogkönyv szerint az árusítás még a kereskedő boltjában, kamrájában vagy szállásán (*in sein gewelb oderr in sein kamerr oderr in sein gemach*) történt,⁵⁶ a későbbiekben azonban már számolni kell a lerakat épületével, árucarnokkal (*Kaufhaus*) is. Az egykori Váralján, a mai Fő utca Corvin téri szakaszán egy 1894-ig álló épületről feltételezik, hogy az lehetett a középkori budai árucarnok, ami a régészeti megfigyelések alapján 1446–1467 között épülhetett.⁵⁷

Nagyszében az erdélyi Szászföld egyik legjelentősebb városa, a terület közigazgatási központja volt. Szeben a kereskedővárosok közé tartozott, jelentős, nagy tőkével rendelkező kereskedőrétege volt, mely délnyugat felé az Adriai-tenger partvidékéig, nyugatra Bécsig, északra pedig Prágáig jelentős kereskedelmet bonyolított,⁵⁸ miközben a fentebb említett Várad vásárait is rendszeresen felkereste. A városnak a 14. század óta volt lerakatjoga, mely a Havasalföld irányában korlátozta a kereskedelmet,⁵⁹ elérve, hogy az onnan érkező, avagy az oda tartó árut már a saját kereskedői szállítsák tovább.

Nagyszébenben keddenként tartottak hetivásárt,⁶⁰ és legkésőbb a 14. század végén már éves vásártartási joga is volt a településnek.⁶¹ 1382-ben azt is elérték az uralkodónál, I. Lajosnál, hogy megtiltsa a kereskedőknek a bors, a sáfrány és más fűszerek kis tételben történő árusítását (*pipere, crocum et alia specierum genera in dicta civitate cum ponderibus minutis propinare seu vendere [non] presumant*) a hetivásárokon, azt csak az éves vásárokon tehették meg.⁶² A rendelkezés a helyi kereskedők érdekét védte, mert így a fűszerkereskedelmet a városban a kezükben tudták tartani.

A piactér a *Kleiner Ringen* (*parvus Circulus, minor Circulus*) volt, itt voltak a mészárszékek is. Ezen a téren állt egy csarnok vagy épület (*lobium sive aedificium; ein löbe oder baw*), ahol a fehér kenyeret (*albi panes; weisse brot*) árusították. A szűcs céhnek is volt itt egy csarnoka vagy épülete (*lobium sive aedificium ceche pellificium; kirschner löben*), a város pedig 1466-ban a varga céhnek engedélyezte, hogy e kettő között emeljen saját csarnokot vagy épületet, ahol áruikat minden kedden, azaz a hetivásár napján és az éves vásárokon is árusíthatják, sőt a vásárnapokon megtiltották ezen áruk máshol történő értékesítését is.⁶³ Valószínű, de nem bizonyítható, hogy 1505 előtt a szabó céh is ugyanide, a *Kleiner Ringre* kapott engedélyt egy ház vagy csarnok (*ein haus oder loef*) építésére, hogy ott a heti- és éves vásárok alkalmával kereskedjenek, hogy az időjárási viszonyok (nap, eső, hó, szél) okozta nehézségeket kiküszöböljék. Mikor azonban már a tetőig ért az építkezés, a városvezetés meggondolta magát, mert a város egy házat szeretett volna magának éppen azon a helyen építeni a saját hasznuk és a kereskedés érdekében, ezért lebontották, amit a szabók építettek, szá-

⁵³ 1516–1526: MNL OL DL 36 498.; 1524: MNL OL DL 23 972.; PETRIK 2008, 231; VÉGH 2015, 47.

⁵⁴ OSt 94–95. (88 §), 96–98. (92–96 §), 198–199. (429–431 §), 201–202. (440–441 §).

⁵⁵ WEISZ 2020, 33–34; Vö. BENDA 2016, 258.

⁵⁶ OSt 89. (72 §).

⁵⁷ BENDA 2016, 261–262; BENDA 2018, 389.

⁵⁸ Vö. 1367: QGSH II. 51; 1370. febr. 22.: UGDS II. 338; 1373: QGSH II. 63–64.

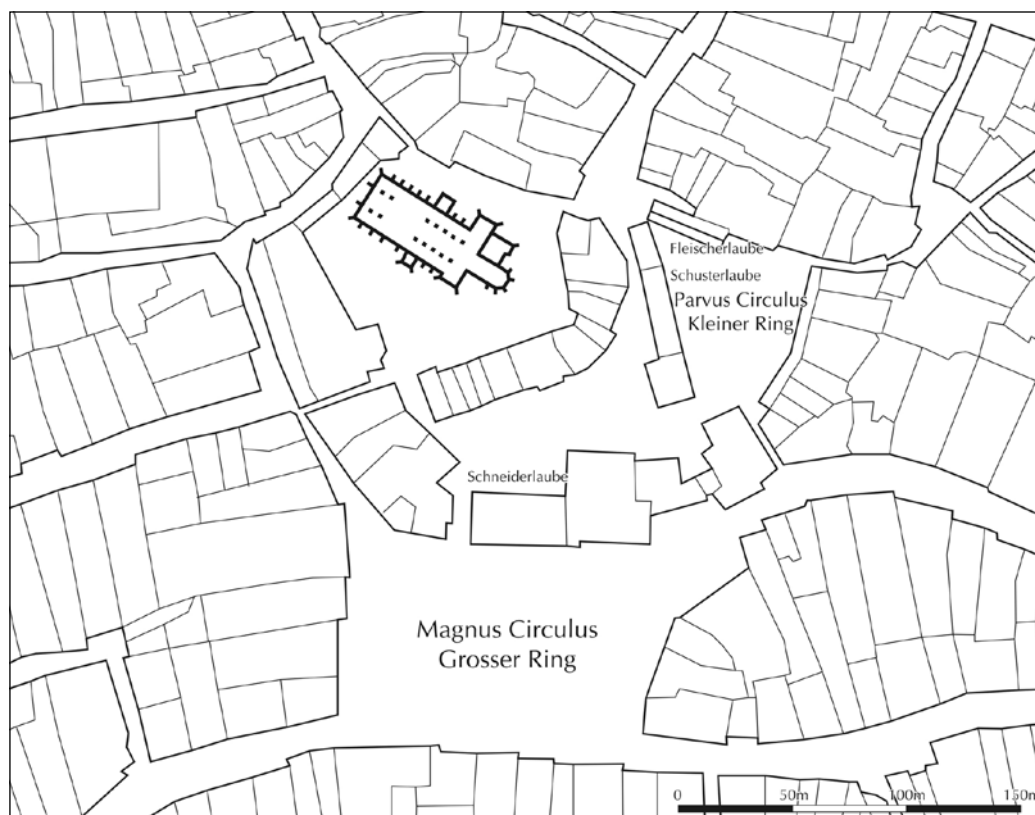
⁵⁹ WEISZ 2018, passim.

⁶⁰ 1309. jan. 8.: UGDS I. 259.

⁶¹ 1382. márc. 14.: UGDS II. 555, 1471. jan. 6.: UGDS VI. 478.

⁶² QGSH II. 75.

⁶³ 1466. márc. 14.: UGDS VI. 235, 1466. márc. 14.: uo. 236.

3. ábra. Nagyszeben a késő középkorban. (BALDESCU 2012, 143. nyomán)

Fig. 3. Nagyszeben (Sibiu, Romania) in the Late Middle Ages. (After BALDESCU 2012, 143)

mukra pedig e mellett jelöltek ki egy másik házhelyet.⁶⁴ Mint látható a céhek arra törekedtek, hogy fedett helyen tudják értékesíteni áruikat a heti- és éves vásárok alkalmával, a város pedig számukra nemcsak engedélyezte ezt, de az ezen kívüli árusítást meg is tiltotta, ami a helyi kézművesek érdekeit szolgálta.⁶⁵

A város saját haszna érdekében épített házáról nem tudjuk pontosan, hogy mi célt szolgált, abban kik kereskedhettek, még az sem lehetetlen, hogy ez összefüggésben állt a város lerakatjogával. Egy 1545. évi szabályozás már előírta, hogy a görögöknek és az oláhoknak mindent a *Kauffhaus*ba kell vinniük, és ott kell árusítaniuk, a *Kaufhaus*ban pedig a kereskedelmet a *Hansgraf* felügyelte.⁶⁶ Pakucs Mária szerint a tisztség a bécsi *Hansgraff*al rokonítható.⁶⁷ Bécsben a *Hansgraf* feladata volt a külföldi kereskedők, a lerakatjog felügyelete, és a külkereskedelemre vonatkozó előírások betartásáért is ő felelt.⁶⁸ A 16. század elején a *Kaufhaus* a *Grosser Ringen* (*magnus Circulus*) állt, alapításának ideje nem ismert.⁶⁹ A *Grosser Ring* a városkapu előtti terület volt, és szintén folyt ott kereskedelmi tevékenység, amit *Kornmarkt* neve is mutat.⁷⁰ Elsősorban az élelmiszerek és a gabona árusítása történt itt.⁷¹ A városi mérleget (*statwog*), mely a *Stadthann* felügyelete alatt volt, egy 15. század közepi városi rendelkezés szerint nyilvános helyen kellett felállítani, mégpedig

⁶⁴ QGSH II. 240–241.

⁶⁵ Vö. BALDESCU 2012, 141.

⁶⁶ PAKUCS 2007, 121.

⁶⁷ Uo. 122.

⁶⁸ GNEISS 2017, 160; CZEIKE 1994, 52.

⁶⁹ PAKUCS 2007, 121.

⁷⁰ 1408. ápr. 8.: in maiori circulo vulgariter Kornmargt appellato – UGDS III. 460.

⁷¹ ROTH 2006, 27.

vagy a *Kleiner Ringen*, vagy a *Grosser Ringen*,⁷² azaz a két kereskedelmi forgalmat lebonyolító tér egyikén (3. ábra). A 16. századi forrásokban felbukkanó *Kaufhaus* már egyértelműen a lerakatjoghoz kapcsolódott, így bár kereskedelmi színtérnek tekinthető, a vásárokhöz és a vásári terekhez már nincs köze, hiszen a lerakatjognak éppen az a lényege, hogy a vásároktól független kereskedelmi tevékenységet biztosít az adott várost felkereső kereskedőnek.

A VÁSÁR SZÍNTERE AVAGY LERAKATJOG

A középkorban kevés magyar városban állt *Kaufhaus*, leginkább ott, ahol a városnak lerakatjoga volt. Egy településnek azonban lehetnek olyan speciális igényei, ami bár egy kereskedelmi épület felépítését tette szükségessé, így *Kaufhaus* létesült, amely azonban nem párosult lerakatjoggal.

Körmöcbánya a legjelentősebb magyar bányavárosok egyike volt, ahol az adószedést és a királynak a bányákból befolyó *urburát* igazgató kamarai központ és pénzverde is működött. Bár konkrét adat nincs rá, joggal feltételezhető, hogy más bányavárosokhoz hasonlóan hetivásár már a 14. századtól volt a városban. 1425-ben Zsigmond király Peter Reichel kamaraispán kérésére engedélyezte, hogy idegen mészárosok kétszer egy héten húst, állatokat vigyenek a városba, és ott eladják. A két napot a város polgárainak kellett kijelölniük,⁷³ azaz az idegen mészárosok engedélye nem arra utal, hogy a városban két napon is hetivásárt tartottak volna, sőt, akár azt is sejtetheti, hogy a vásároktól független kereskedelemre adott lehetőséget, ami mögött a város élelmiszerszükségletei húzódtak. A városban különben volt egy Hús piac (*Fleischmarckt*) nevű tér, illetve utca is a *Ring* mellett, itt helyezkedhettek el a mészárszékek, ezek azonban vélhetően nem tudták kielégíteni a városban felmerülő igényeket.

A bányászoknak más városoktól eltérő igényeik is voltak, mégpedig a bányászathoz szükséges eszközök, például kötelek, melyek beszerzését vagy maguk oldották meg,⁷⁴ vagy kereskedők szállítottak a városba. Körmöcbánya központjában (*in medio civitatis*) fából építettek egy épületet (*domum ligneam*), amit 1474 tájékán újra fel kellett építenie. A ház a kereskedelmi áruk raktározására épült (*pro depositione rerum mercimonialium*). Mátyás király a város kérésére 1474-ben elrendelte, hogy az ország bármely részéről Körmöcbányára menő kereskedők minden kereskedelmi áruikat ebbe a házba vigyék, és itt folyjon az adásvétel, ne pedig a szállásokon.⁷⁵ A német nyelvű városi számadáskönyvben *Kawffhawsként* jelenik meg az épület,⁷⁶ mely a város közepén, a főtéren állhatott. Az 1474. évi forrást a szlovák szakirodalom úgy értelmezi, hogy Körmöcbánya lerakatjogot kapott,⁷⁷ de nem erről van szó. A város az épületet azért építette, hogy az ország különböző területéről érkező kereskedők, akik élelmiszert és a bányászathoz szükséges dolgokat viszik a városba, azokat ott raktározzák.⁷⁸ Ami azt jelenti, hogy jóllehet a királyi rendelkezés már általánosságban szólt a kereskedelmi árukról, az valójában csak a bányászoknak különösen fontos árukra vonatkozott. A kereskedelmi épület, avagy raktár egyrészt lehetőséget teremtett arra, hogy nagyobb mennyiségű áru érkezzon a városba, ami különösen fontos volt a hegyekben megbúvó város számára, mely bizonyos időjárási körülmények között nehezen volt megközelíthető, másrészt azzal, hogy tiltották a szállásokon történő adásvételt, a kereskedelmi tevékenység ellenőrizhetőbbé vált (4. ábra).

Az árumegállító jog különben is a kereskedőt arra kényszeríti, hogy egy adott várost felkeressen, hogy értékesítésre bocsássa áruját, és onnan vagy tovább mehet, vagy sem. Mátyás oklevele nem azt rendelte el, hogy a kereskedőknek fel kell keresniük a várost, hanem azt, ha a városba viszik

⁷² 1464. ápr. 6.: UGDS VI. 171.

⁷³ 1425. júl. 21.: ZsO XII. 845. sz.

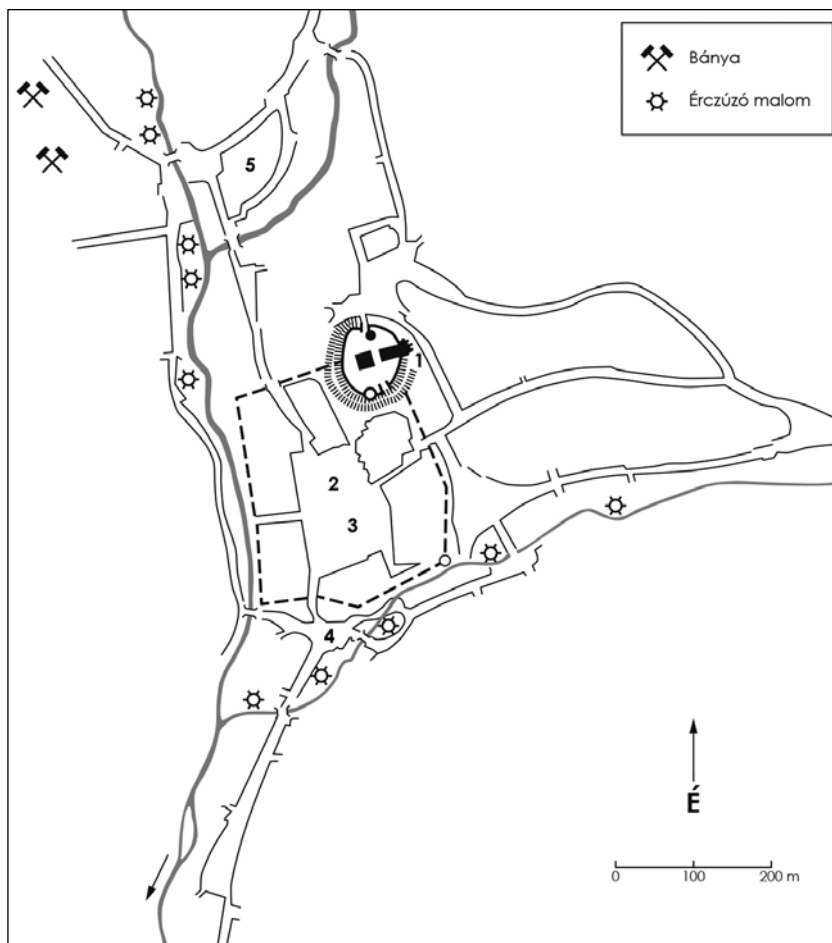
⁷⁴ Erre utal, hogy vámmentességgel rendelkeztek a bányászathoz szükséges tárgyak és élelmiszerek szállításakor. Pl. 1425. márc. 1.: ZsO XII. 212. sz.; 1432. ápr. 12.: MNL OL DF 249 793.

⁷⁵ 1474. nov. 22.: MNL OL DF 249 489.

⁷⁶ 1499: MNL OL DF 250 091.

⁷⁷ *Lexikon stredovekých miest* 219, 221; KIANIČKA 2014, 225–226.

⁷⁸ 1474. nov. 22.: MNL OL DF 249 489.

4. ábra. Körmöcbánya a késő középkorban 1. Vár; 2. Ring; 3. Kaufhaus; 4. Húspiac; 5. Kammerhof
 Fig. 4. Körmöcbánya (Kremnica, Slovakia) in the Late Middle Ages. 1. Castle; 2. Ring; 3. Kaufhaus;
 4. Meat market; 5. Kammerhof

kereskedelmi áruikat, akkor azt ne szállásukra vigyék, és ne ott értékesítsék, hanem a város által felépített *Kaufhaus*ban rakják le. Maga a rendelkezés igen hasonlatos ahhoz, amit Sopron tanácsa hozott 1445-ben, mely szerint a hetivásárra hozott árut a piactérre kell vinni, és nem lehet házakba szállítani, és éjjel az árukra a piactéren őr (*hweter*) fog vigyázni.⁷⁹ Sopronnal ellentétben azonban Körmöcbányán nem a városi hatóság, hanem a király hozta meg az intézkedést, nem a téren, hanem a téren álló épületben kellett elhelyezni az árut, vélhetően azért, mert az – miután itt egy bányavárosról volt szó – a bányák, illetve bányászok számára értékes árura vonatkozott.

ÖSSZEGZÉS

A heti- és éves vásárokat a Magyar Királyságban tarthatták utcákon, utak teresedésein, amelyek sok esetben orsó alakú terek voltak, továbbá szabálytalan és szabályos, tervszerűen létrehozott tereken. A kezdeti egy piactér mellett idővel újabbak is létrejöttek, legtöbbször egy újabb vásárendegyhez kapcsolódóan, mivel egy másik személy vagy csoport kapott ugyanazon településen belül vásártartásra jogot (Buda). Egyedi esetben ugyanazon hetivásárnak is lehetett két helyszíne, ha a birtokosok közötti birtokosztály a vásárt illetően módon osztotta meg

⁷⁹ 1455. máj.: *Sopr. tört.* II/2. 181.

(Kusaly), a megosztás azonban a piactér felosztásával is járhatott (Csallóközsütörtök), ez utóbbi esetben a vásárnak nem alakult ki új helyszíne. A piactér volt a város, városrész főtere is, ahol a plébániatemplom, a városháza és a település vagy városrész legelőkelőbb lakosainak házai helyezkedtek el. A tér kereskedelmi funkciója azonban nem csak a vásári napokon érvényesült, mivel boltok, patikák, kalmárboltok, céhpületek is sok esetben itt (is) működtek. A vásárok, és így azok tere az információáramlás helyszínei is voltak, amit a középkor embere a kikiáltások, kihirdetések útján ki is használt, sőt a megszégyenítés és büntetés is ezt a célt szolgálta. Az egyes vásárok, így a piacterek jelentősége nem volt azonos, és ez a piacterek elhelyezkedésében, a piactéren – fentebb felsorolt – funkciók meglétében vagy hiányában is jól érzékelhető.

IRODALOM

- ALTMANN 2004 ALTMANN Júlia: Piactér a középkori Óbudán (Marketplace in medieval Óbuda). In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk.: Erdei Gyöngyi – Nagy Balázs. Monumenta Historica Budapestinensia 14. Budapest 2004, 59–63.
- AO *Anjoukori okmánytár, Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I–VII*. Szerk.: Nagy Imre – Nagy Gyula. Budapest 1878–1920.
- BALDESCU 2012 BALDESCU, Irina: *Transilvania medievala. Topografie și norme juridice ale cetăților Sibiu, Bistrița, Brașov, Cluj* (Medieval Transylvania. Topography and Judicial Norms of the Cities of Sibiu, Bistrița, Brașov, and Cluj). Bucharest 2012.
- BALOGH 1937 BALOGH István: A legrégebb debreceni céhlevelek (The earliest guild-charters in Debrecen). *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 33 (1937) 133–136.
- BENDA 2016 BENDA, Judit: Merchants, markets, and shops in Late Medieval Buda. In: *Medieval Buda in Context*. Eds: Nagy, Balázs – Martyn C., Rady – Szende, Katalin – Vadas, András. Brill’s Companions to European History 10. Leiden – Boston 2016, 255–277.
https://doi.org/10.1163/9789004307674_012
- BENDA 2018 BENDA Judit: „Yn dy stat zu Ofen. In dy nyder lag.” In: *Veretek, utak, katonák. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Kádas István – Skorka Renáta – Weisz Boglárka. Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések. Budapest 2018, 379–404.
- CZEIKE 1994 CZEIKE, Felix: Hansgraf. In: *Historisches Lexikon Wien*. III. Hrsg.: Czeike, Felix. Wien 1994, 52.
- Form. styli* KOVACHICH, Martinus Georgius: *Formulae solennes styli in cancellaria, curiaque regum, foris minoribus, ac locis credibilibus, authenticisque regni Hungariae olim usitati*. Pest 1799.
- GNEISS 2017 GNEISS, Markus: *Das Wiener Handwerksordnungsbuch (1364–1555). Edition und Kommentar*. Wien 2017.
<https://doi.org/10.7767/9783205206040>

- HEGYI 2012 HEGYI Géza: A Szilágyság birtokviszonyai a középkorban (The estate system of Sălaj (Szilágy) region in the Middle Ages). In: *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)*. Szerk.: Hegyi Géza – W. Kovács András. Erdélyi Tudományos Füzetek 277. Kolozsvár 2012, 45–134.
<https://doi.org/10.36240/etf-277>
- HERBST – KOLLÁTH – TOMKA 2017 HERBST, Anna – KOLLÁTH, Ágnes – TOMKA, Gábor: Beneath the marketplaces. Árpadian Age (10th–13th century) settlement traces from the city centres of Pápa and Győr, Western Hungary. *Dissertationes Archaeologicae ex Instituto Archaeologico Universitatis de Rolando Eötvös nominatae* 3, 5 (2017) 287–342.
<https://doi.org/10.17204/dissarch.2017.287>
- HO Hazai okmánytár, *Codex diplomaticus patrius* I–VIII. Szerk.: Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Paur Iván – Ráth Károly – Véghely Dezső. Győr – Budapest 1865–1891.
- HOLL 1979 HOLL, Imre: Sopron (Ödenburg) im Mittelalter. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 31 (1979) 105–145.
- Hunyadiak kora Hunyadiak kora Magyarországon (The Age of the Hunyadi in Hungary) X–XII. Szerk.: Teleki József. Pest 1853–1857.
- IRÁSNÉ 1987 IRÁSNÉ Melis Katalin: A pesti későközépkori városfal kutatása. (Research into the late medieval town walls of Pest) *Archaeologiai Értesítő* 114/115 (1987/1988) 199–225.
- JANKÓ – KÜCSÉN – SZENDE 2010 JANKÓ Ferenc – KÜCSÉN József – SZENDE Katalin: *Sopron. Magyar Várostarténeti Atlasz. Hungarian Atlas of Historic Towns* 1. Sopron 2010.
- KEMÉNY 1899 KEMÉNY Lajos: A renaissance és a roccoco Kassán (Renaissance and roccoco in Košice). *Archaeologiai Értesítő* 19 (1899) 110–115.
- KIANIČKA 2014 KIANIČKA, Daniel Haas: *Kremnica. Mesto klenotov* (Kremnica. City of Jewels). Budmerice 2014.
- KUBINYI 1994 KUBINYI András: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján (The role of Buda and Pest in long-distance trade at the turn of the 15th and 16th centuries). *Történelmi Szemle* 36 (1994) 1–52.
- Lexikon stredovekých miest* ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján *et al.*: *Lexikon stredovekých miest na Slovensku* (Lexicon of Medieval Towns in Slovakia). Bratislava 2010.
- MAGDOŠKO 2017 MAGDOŠKO, Drahoslav: *Samospráva mesta Košice v stredoveku* (The Self-governance of the Town of Košice in the Middle Ages). Košice 2017.
- MES *Monumenta ecclesiae Strigoniensis* I–IV. Eds: Knauz, Ferenc – Dedek, Lajos – Dreska, Gábor – Érszegi, Géza – Hegedűs, András – Neumann, Tibor – Szovák, Kornél – Tringli, István. Esztergom – Budapest 1874–1999.
- MNL Magyar Nemzeti Levéltár
- MNL HBML MNL Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, Debrecen
- MNL OL DF MNL Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény, Budapest

- MNL OL DL
NAGY 2018
MNL Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár, Budapest
NAGY, Balázs: The marketplace of Csütörtök – A local market in fourteenth-century Hungary. In: *The Economy of Medieval Hungary*. Eds: Laszlovszky, József – Nagy, Balázs – Szabó, Péter – Vadas, András. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450. 49. Leiden – Boston 2018, 156–158.
- Online Decreta*
BAK, M. János. *Online Decreta Regni Mediaevalis Hungariae. The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary*. Budapest 2019.
https://digitalcommons.usu.edu/lib_mono/4/
- OST
Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Hrsg.: Mollay, Károly. Budapest 1959.
- PACH 2003
PACH Zsigmond Pál: *Szürkeposztó, szúrposztó, szúr. Fejezetek a magyarországi szövőipar történetéből* (Grey cloth, dyed cloth, cheap cloth. On the history of the Hungarian textile industry). Társadalom-és Művelődéstörténeti Tanulmányok 31. Budapest 2003.
- PAKUCS 2007
PAKUCS-WILLCOCKS, Mária: *Sibiu – Hermannstadt. Oriental Trade in Sixteenth Century Transylvania*. Städteforschung 73. Köln 2007.
- Pannonhalmi oklt.*
A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára (The Charter Collection of the Convent of Pannonhalma as a Place of Authentication) I–IV. Szerk.: Dreska Gábor. Győr 2007–2013.
- PETRIK 2008
PETRIK Iván: A Nyulak szigeti apácamonostor vámkonfliktusai Budával és Pesttel. *URBS. Magyar Várostörténeti Évkönyv* 3 (2008) 227–248.
- QGSII II
Quellen zur Geschichte der Stadt Hermannstadt, vol. II. *Handel und Gewerbe in Hermannstadt und in den Sieben Stühlen 1224–1579*. Hrsg.: Monica Vlaicu with collaboration of Radu Canstantinescu, Adriana Ghibu, Costin Feneşan, Cristina Halichias and Liliana Popa. Hermannstadt 2003.
- ROTH 2006
ROTH, Harald: *Hermanstadt: kleine Geschichte einer Stadt in Siebenbürgen*. Köln – Weismar 2006.
<https://doi.org/10.7788/boehlau.9783412312732>
- SOLYMOSI 1996
SOLYMOSI László: Adatok Pápa város középkori történetéhez (Data to the medieval history of Pápa). In: *Tanulmányok Pápa város történetéből* II. Szerk.: Hermann István. Pápa 1996, 31–54.
- Sopr. tört.*
Sopron szabad királyi város története (The History of the Free Royal Town of Sopron) I/1–II/6. Szerk.: Házi Jenő. Sopron 1921–1943.
- SZENDE 2016
SZENDE, Katalin: Krakó és Buda a középkori Európa úthálózatában (Kraków and Buda in the road network of medieval Europe.) In: *Közös úton. Budapest és Krakó a középkorban*. Szerk.: Benda Judit – Kiss Virág – Lihonczak-Nurek, Grazyna – Magyar Károly. Budapest 2016, 31–37.

- SZENDE 2018a SZENDE, Katalin: The urban economy in medieval Hungary. In: *The Economy of Medieval Hungary*. Eds: Laszlovszky, József – Nagy, Balázs – Szabó, Péter – Vadas András. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450. 49. Leiden – Boston 2018, 335–358.
https://doi.org/10.1163/9789004363908_018
- SZENDE 2018b SZENDE, Katalin: The Sopron fish market. In: *Genius loci. Laszlovszky 60*. Eds: Mérai, Dóra – Drosztmér, Ágnes – Lyublyanovics, Kyra – Rasson, Judith – Papp Reed, Zsuzsanna – Vadas, András – Zatykó, Csilla. Budapest 2018, 159–164.
- TAKÁCS 1984 TAKÁCS Béla: Debrecen ipara 1693-ig (Industry in Debrecen up to 1693). In: *Debrecen története 1693-ig*. Szerk.: Szendrey István. Debrecen 1984, 411–470.
- Temes I* *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez* (Charters on the History of the City and the County of Temesvár) I. Szerk.: Ortvy Tivadar. Pozsony 1896.
- TRINGLI 2010 TRINGLI István: Vásártér és vásári jog a középkori Magyarországon (Marketplace and market law in medieval Hungary). *Századok* 144 (2010) 1291–1344.
- TRINGLI 2011 TRINGLI István: *Sátoraljaújhely*. Magyar Várostartörténeti Atlasz. Hungarian Atlas of Historic Towns 2. Budapest 2011.
- UGDS *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* I–VII. Hrsg.: Zimmermann, Franz – Werner, Carl – Gündisch, Gustav. Sibiu – Cologne – Vienna – Bucharest 1892–1991.
- VÉGH 2006 VÉGH András: *Buda város középkori helyrajza* (The Medieval Topography of Buda) I–II. Monumenta Historica Budapestinensia 15. Budapest 2006.
- VÉGH 2015 VÉGH András: *Buda I*. Magyar Várostartörténeti Atlasz. Hungarian Atlas of Historic Towns 4. Budapest 2015.
- WEISZ 2011 WEISZ Boglárka: Debrecen kereskedelmi életének jogi háttere a középkorban (The legal background of commercial life of Debrecen in the middle ages). In: *Debrecen város 650 éves. Várostartörténeti tanulmányok*. Szerk.: Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás. Speculum Historiae Debreceniense 7. Debrecen 2011, 143–160.
- WEISZ 2018 WEISZ, Boglárka: The staple right and the Transylvanian Saxon towns in the Middle Ages. *Anuarul Inst. de Cerc. Socio-Umane Sibiu* 26 (2018) 25–31.
- WEISZ 2020 WEISZ, Boglárka: *Markets and Staples in the Medieval Hungarian Kingdom*. Arpadiana 1. Budapest 2020.
- ZsO *Zsigmondkori Oklevéltár* I–XV. Összeállította Borsa Iván – C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mályusz Elemér – Mikó Gábor – Neumann Tibor – Péterfi Bence. Budapest 1951–2022.

DIFFERING TYPES OF MARKETPLACES IN THE KINGDOM OF HUNGARY IN THE MIDDLE AGES

Boglárka Weisz

In the Kingdom of Hungary at this time, markets could be held in streets, in spaces there which in many cases were long and narrow; or else on squares. These squares could be irregular or regular in shape, the regular ones having been planned. As well as the initial marketplace in a settlement, there were, after a time, sometimes others. In most cases, these came into being with the granting of another permit to hold a market, when another person or group was given the right to hold one in the same settlement (as in Buda). In isolated cases, a weekly market could take place in two locations in a settlement if the division of a holding among the holders divided the right to hold a market in such a way (as in Kusaly; Coşieu, Romania). Division could also occur through division of the marketplace itself (as in Csallóközcsütörtök; Štvtok na Ostrove, Slovakia); in the last case, no new place for a market was established. Marketplaces were the main spaces in towns or town quarters where parish churches, town halls, and houses of leading inhabitants were to be found. But the commercial functions of these spaces were performed not only on market days, since in many cases shops, pharmacies, merchants' premises, and guild buildings also operated there. Markets, and therefore the spaces on which they were held, were also sites of information flows for people in the Middle Ages, by way of proclamations and announcements; indeed, punishments and shamings there also served this information flow purpose. Markets and marketplaces were not identical in significance; this is easily discernible in the siting of marketplaces and in their performance or otherwise of the aforementioned functions.

BENKŐ ELEK, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézetének kutatóprofesszora 2024 augusztusában tölti be 70. életévét. Benkő Elek tudományos tevékenységét mindenkor az igényesség, a sokoldalú érdeklődés és a friss irányzatok megismerésére, az eredmények összegzésére való törekvés jellemzi, szemléletét jól tükrözik Madách Imrének a kötet mottójául választott szavai. A jeles alkalomból barátai, kollégái, tisztelői e tanulmánykötettel köszöntik az ünnepeltet.

ELEK BENKŐ, a full member of the Hungarian Academy of Sciences and a research professor at the Institute of Archaeology of the HUN-REN Research Centre for the Humanities, is set to celebrate his seventieth birthday in August 2024. His scientific work has at all times been characterised by intellectual rigour, wide-ranging interests, a desire to learn about new lines of enquiry, and efforts to summarise findings. Elek Benkő's approach is well reflected in the words of Imre Madách chosen as the motto of this book. This volume of studies has been made for him by friends, colleagues, and admirers, to celebrate the special occasion his birthday will represent.

HUN
REN

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
RÉGÉSZETI INTÉZET

MTA
Kiváló Kutatóhely

MTA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ARCHAEOLINGUA

